

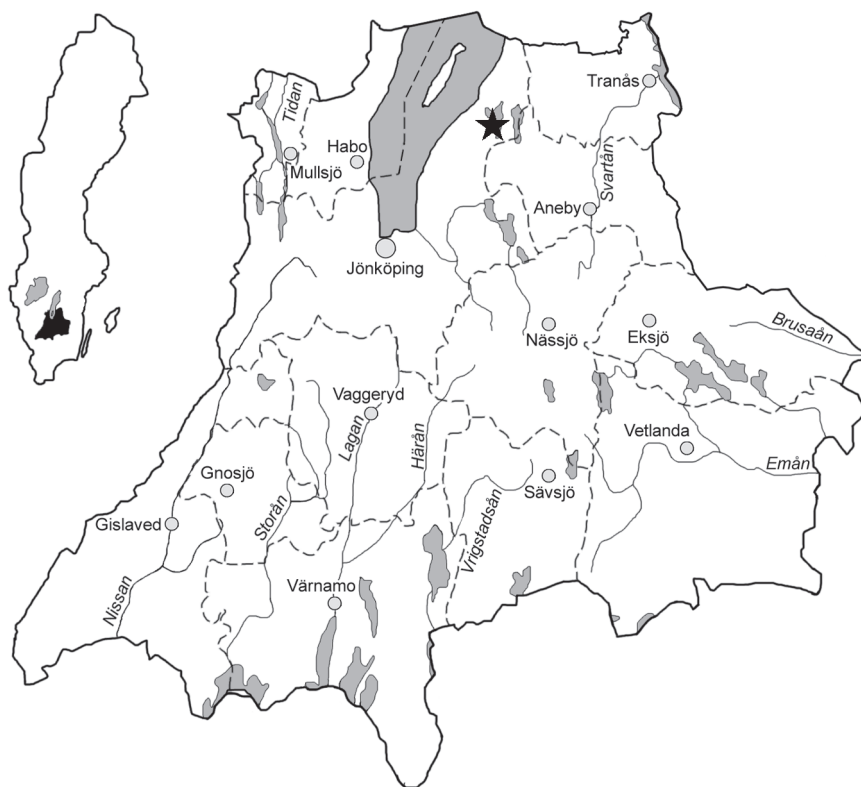
Östana herrgård



Antikvarisk medverkan i samband med
fönsterrestaurering
Gränna socken i Jönköpings kommun,
Jönköpings län

Östanå herrgård

*Antikvarisk medverkan i samband med
fönsterrestaurering
Gränna socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*



Rapport: Margareta Olsson. Foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2013

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	5
Historik.....	6
Före restaurering.....	6
Omfattning och vidtagna åtgärder.....	8
Administrativa uppgifter.....	10
Referenser.....	10

Bilagor

Bilaga 1. Bilder vid slutbesiktningen 2002-08-20.



FIGUR 1. Utdrag ur digitala fastighetskartans blad 64E 2g och 64E 2h. Skala 1:10 000.



Huvudbyggnaden på Östanå herrgård, inför fönsterrestaureringen 2001. Foto: Britt-Marie Börjesgård

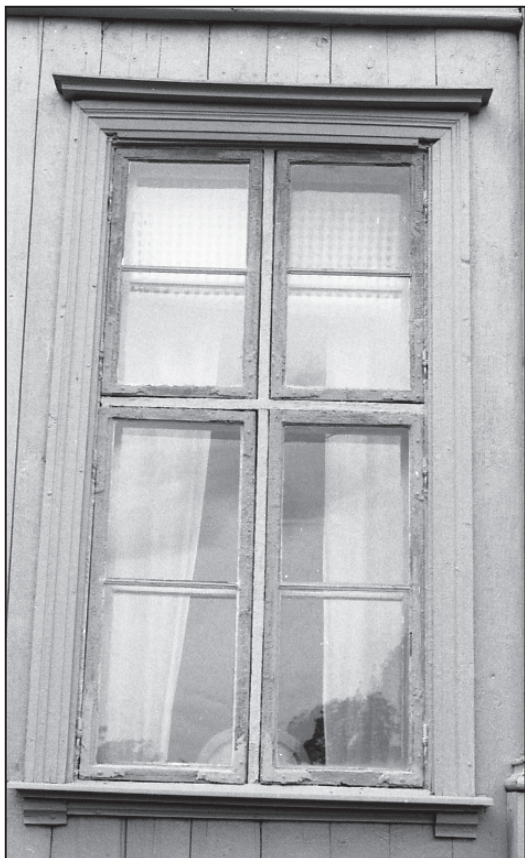
Inledning

Under 2001-2002 restaurerades huvudbyggnadens fönster vid byggnadsminnet Östanå herrgård, fastigheten Östanå 1:36 i Gränna socken, Jönköpings kommun. Arbetena ingick i en större utvändigt restaurering där fasadpanelen målades om. Fönsterarbetena delfinansierades med statliga byggnadsvårdsbidrag, enligt länsstyrelsens beslut den 29 maj 2001. Restaureringen utfördes av Klockaregårdens Snickeri & Fönsterhantverk, Aneby och slutbesiktigades den 20 augusti 2002.

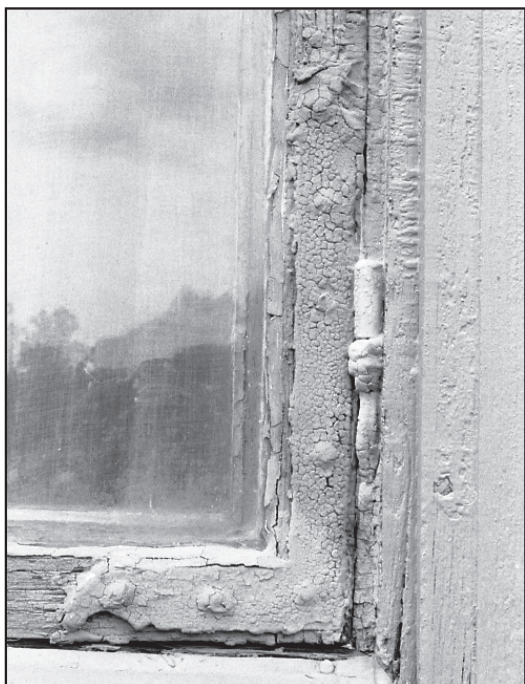
Enligt länsstyrelsens beslut om bidrag skulle arbetena utföras under antikvarisk medverkan genom Jönköpings läns museum. Antikvarie Britt-Marie Börjesgård medverkade under arbetena. Föreliggande rapport har sammanställts av antikvarie Margareta Olsson

Syfte

Restaureringen syftade till att med antikvariskt inriktade metoder återställa fönstren till fullgott tekniskt skick.



Huvudbyggnaden har originalfönster från 1760-talet, här bottenvåningens höga fönster i korspost. Rutorna är avdelade med blyspröjs men sitter i kittfals i bågen.



Huvudbyggnaden fönster har smidda näbbslag av 1700-talsmodell.

Historik

Östanå gård har medeltida anor och ingick då i ättens Ulfsparres godsområde. Efter ett förvärf av Per Brehe d y 1660 kom den att införlivas i det Braheska grevskapet. Huvudbyggnaden uppfördes 1766 av den dåvarande ägaren Fredrik Ulrik Hamilton, sedermera landshövding i Jönköpings län. Corps-de-logiet i två våningar med säteritak följer rådande franskt stilideal, i en av rokokon upplätad fransk barock. Panelfasaden, till den timrade byggnaden, är strikt symmetriskt uppbyggd med regelbundna fönsteraxlar och ett framhävt mittparti kring huvudentrén, i form av en risalit med pilastermotiv. Rokokoformerna framträder tydligast i takkupornas sirligt svängda fasader.

I början av 1800-talet försågs byggnaden med låga sidobyggnader, s k pocher, enligt empirens ideal. Tydligt kom endast den norra pochen, vilken innehöll kök, initialt till utförande (1809). Först 1871 uppfördes motsvarande del mot den södra fasaden och då endast som en chimär, med ett orangeri och växthus, bakom fullt utbildade fasader i huvudvyerna.

Efter en förfallsperiod under 1900-talets förra hälft restaurerades mangården på 1950-talet, vilket skedde med stor pietet för att bibehålla ursprungligt utseende och originaldelar. Växthuset vid den södra s k pochen revs och ersattes på 1970-talet med en s k vinterträdgård, ett atriumrum med Gustav den III:s paviljong på Haga som förebild.

Huvudbyggnadens fönster är av allt att döma bevarade från tillkomsttiden på 1760-talet. Likaså bör den norra sidobyggnadens fönster vara från 1809. Vinterträdgårdens fönster är samtliga från 1970-talet. Möjligen kan vinterträdgårdens fönster åt öster vara något äldre, kanske från 1950-talet. I senare tid, troligen på 1950-talet, har samtliga fönster tagits ur för renovering, varpå bågarna i de lägen de är fasta, återmonterats med trådspik.

Före restaurering

Byggnadens nedre paradvåning, ”piano noble”, markeras med högre fönster med korspost. Fönstrens fyra bågar har samtliga två rutor avdelade med blyspröjs. De övre lufterna är dock något lägre. Samtliga bågar är öppningsbara och hängda i kramen, i smidda gångjärnsbeslag. Gång- och hörnjärnen är av 1700-talsmodell, s k näbbslag. De handblåsta rutorna sitter i kittfals.

I den övre våningen är fönstren lägre samt indelade i två lufter. Bågarna har vardera tre munblåsta rutor avdelade med blyspröjs. Även

här är samtliga bågar öppningsbara med smidda gångjärnsbeslag.

Fasaderna i den norra pochen har rundbågiga fönster som sitter grupperades två och två med gemensamt överstycke. Varje fönster består här av en hel båge, indelad i åtta rutor med träspröjs i kittfals. Fönstren är icke öppningsbara och sitter fastsatta med omvikt trådspik i karmen. Hörnbeslag saknas med undantag av en båge, där dessa är smidda av enkel rak modell. Enstaka rutor är däremot öppningsbara och sitter då i en inre smäcker träbåge, vilken har enkla smidda hörnbeslag av samma typ som på bågen samt gångjärn av platt modell.

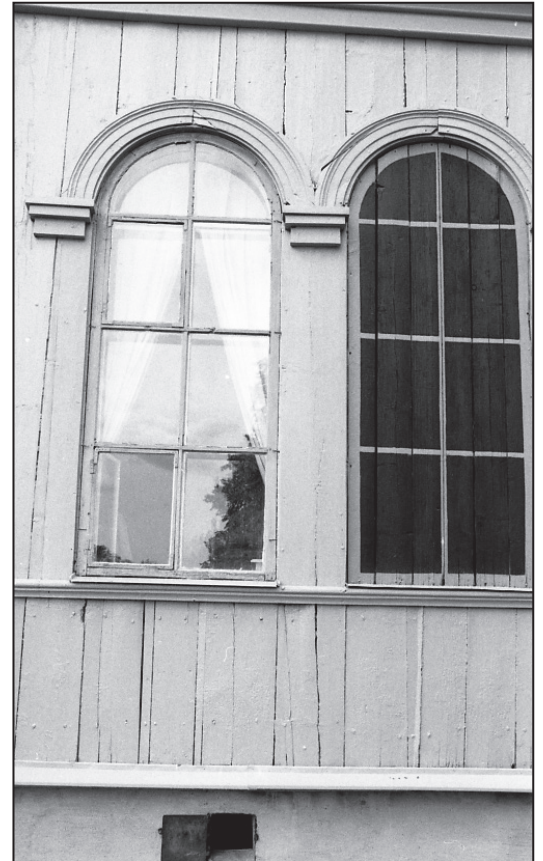
I trädgårdsfasaden finns ett helt blindfönster och två med blinderade övre delar. Två av fönstren mot gården är nytillverkade i senare tid, möjligen på 1950-talet. Dessa har avdelats i två bågar, båda öppningsbara, försedda med stolpgångjärn och formpressade hörnbeslag av modell som förkom under 1900-talets förra hälft. I den norra fasaden, med sin köksentré, finns tvålufts-fönster samt ett blindfönster, målat direkt på panelen för att skapa symmetri. Tvålufts-fönstret har hörnbeslag av tidig 1800-tals modell med rundade ändar. Samtliga äldre fönster är försedda med innanfönster.



Enstaka vädringrutor finns i den norra pochens fönster.

I den södra pochen, finns enbart blindfönster i huvudfasaden mot gårdsplanen. I trädgårdsfasaderna finns höga rundbågiga fönster, som i sydfasaden går ända ned till golvet och kan öppnas upp sommartid. Fönstren mot trädgården är kopplade. Samtliga fönster har planglas samt maskintillverkade stolpgångjärn.

Fönstrens bågar är målade i en grågrön kulör medan själva posterna är i samma ljusare grå kulör som fönsterfodren.



I den norra pochen, vilken byggdes 1809, finns några av originalfönstren kvar, här höga fasta bågar med rundbågig överdel.



Hörnbeslagen hade i många lägen lossnat och tryckts ut till följd av rost på baksidan.



Blyspröjsen var i många lägen försvagad av oxidation och fick ersättas.



Stor omsorg ägnades att rengöra och rostskydda 1700-talsbeslagen.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Fönstren var i akut behov av renovering med kracklerade färgskikt, rötskador och stort kittbortfall. Därmed krävdes en grundlig renovering på verkstad. Bågarna märktes upp före nedtagning. Renoveringen omfattade ytterbågarnas ut- och insida medan karmarna endast åtgärdades utvändigt samt i bågfasen.

Eftersom färgskikten var tjocka och kraftigt kracklerade var en fullständig färgborttagning nödvändig på bågarnas utsida. I enstaka skyddade lägen kunde dock äldre färglager till viss del lämnas kvar. En referensyta sparades på ett av fönstren i den östra fasaden som dokument över den historiska färgsättningen. Färgborttagningen skedde med manuell skrapning. På insidan av bågen var färgskikten generellt så stabila att endast en mindre slipning krävdes.

Samtliga bågar glasades ur, varsamt med hänsyn till originalglaset, med hjälp av sk kittlampa. Beslagen demonterades i de lägen de hade lossnat eller lagningar i bågen skulle vidtas. Rötskadade delar av bågarna lagades i med nytt furuvirke av högsta kvalitet. Skador förekom främst under beslagen. Trälagningar gjordes med stor restriktivitet med hänsyn till fönstrens höga ålder. Profilhyvlar som motsvarade befintliga bågstycken togs fram. Illusioner limmades med modernt trälim. Bågen sattes åter samman med ny träplugg.

Blyspröjsen som sannolikt var original från 1760-talet, hade försvagats av nedbrytning och oxidation. All spröjs fick därför bytas ut. Bytet krävde isärtagning av träbågen. Ersättningspröjs beställdes från Tyskland, vilken specialtillverkades i samma dimension som befintlig. Spröjsen hade ett något säreget utförande med järnkärna, för att minska risken för stormskador på rutorna. Den nya spröjsen tillverkades med samma typ av järnkärna. Spröjsen var inte kittad och kittades inte heller efter rutornas montering.

Samtliga hörn- och öppningsbeslag rengjordes helt från färg varpå dess konturer frilades. De stålborstades i rostangripna partier. De behandlades med blymönja som rostskydd. Vid återmontering användes befintlig smidd originalspik om den var oskadad, annars ersattes den med äldre smidd spik.

Uttorkade delar av båge och karm oljades in med s k halvolja, en blandning av balsamterpentin och rå linolja i lika delar. Kittfalsen ströks med ett patenterande skikt av schellack. Bågarna grundades med linoljefärg. Trasiga rutor ersattes med äldre munblåst glas med liknande toning, vågighet och blåsinnehåll som hos befintliga rutor. Kittningen gjordes med linoljekitt.

Målningen gjordes utvändigt på karm och båge med linoljefärg (Wibo AB) i tre strykningar. Invändigt krävdes endast en styrkning.

Färgsättning

Vid färgskrapningen framkom spår av fönstrens äldre färgsättning. Den nuvarande kulören kunde bestämmas till, mörk grå, motsvarande 4A-98 i Riksantikvarieämbetets linoljefärgslikare. Underliggande färglager hade olika grå toner med en gul kulör underst, vilken troligen var en guldockra.

Vid ommålningen anpassades bågarna kulör till fönsterfodren som målats föregående år, d v s till en något mer neutralt grå kulör. Den förutvarande nyansskillnaden mellan båge och karm/mittpost slopades. Fönstrens kulör målade även på insidan av foderbrädan. Invändigt hade bågarna en ljus varmgrå kulör, motsvarande grön umbra 7A-30, vilken bibehölls eftersom inte omgivande karm skulle målas om. Samtliga kulörer bröts fram av målaren.

De fasta bågarna återmonterades med omvikt trådspik.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	222-11506-00
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2001-05-29
Jönköpings läns museums dnr:	454/00
Beställare:	Länsstyrelsen i Jönköpings län
Fastighetsägare:	Hélène Melin Geijer
Entreprenör:	Klockaregårdens Snickeri & Fönsterhantverk
Rapportansvarig:	Margareta Olsson
Antikvarisk medverkande:	Britt-Marie Börjesgård
Fältarbetstid:	juni 2001-sept 2002
Slutbesiktning:	20 augusti 2002
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Socken:	Gränna socken
Fastighetsbeteckning:	Östanå 1:36
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad Östanå 7E 5e

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Slott och herresäten i Sverige, band Småland, Öland och Gotland. Malmö 1971.

Arkiv

Nordiska museets arkiv. Herrgårdsarkivet.

Bilaga. Bilder vid slutbesiktningen 2002-08-20



Fönsterbåge och karm målades nu i en enhetlig grå kulör.



Beslagen blev mer distinkta efter det att färglagren skrapats bort.



I några lägen då gångjärnens smidda stolpar saknades skedde återmonteringen med omvikt trådspik



Fönstren i huvudfasaden.



Fönstren i den norra pochen, från 1809, behöll sina enkla gångjärnsbeslag vid vädringsrutorna. Bågarna återmonterades med omvikt trådspik.



1950-talsfönster efter renovering.



Den östra fasaden i södra pochen.



Den södra fasaden i södra pochen.



Byggnadsvårdsrapport 2013:30
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM